СТАНОВИЩЕ
от
Доц. д-р Ралица Светлинова Русева,
Институт за изследване на изкуствата при БАН
по
Конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“ в професионално направление 2.2. История и археология (История и култура на Балканите през XV–XVII век), обявен в ДВ, бр. 5/17.01.2025 г. (за нуждите на Центъра за Славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“ към Софийския университет “Св. Климент Охридски”).

По конкурса са подадени документи от един кандидат - д-р Светозар Симеонов Ангелов, който е главен асистент в Центъра за Славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“ към Софийския университет “Св. Климент Охридски”.

Кандидатът работи в Центъра за Славяно-византийски проучвания „Проф. Иван Дуйчев“ към Софийския университет “Св. Климент Охридски” още от 2008 година. Докторската му дисертация на тема “Монументалната живопис в Западна България през XVI в. (Софийско и Кюстендилско) – консерватизъм и иновации” е защитена през 2010 година. Д-р Светозар Ангелов е известен от десетилетия в научните среди със своята активна изследователска дейност, участия в научни форуми и многобройни публикации в областта на историята, изкуствознанието и епиграфиката. Д-р Светозар Ангелов е изключително активен и в теренните проучвания, които осъществява не само в България, но и в съседните държави. Тази теренна работа конкретно допринася и се отразява на научните му изследвания с приносен характер.

Кандидатът има активна преподавателска дейност в Софийския университет “Св. Климент Охридски”, където той е асистент и главен асистент от 2011 г. През последните пет години той води лекции, семинари и специализирани курсове в бакалавърските (2 курса) и магистърските (3 курса) програми на Историческия и Геолого-географския факултети към СУ „Св. Климент Охридски“. В тематично отношение те се отнасят до: История на Византия, Изкуството на Византия и монументалната живопис в България от IV

до XIV в., Текст и образ в стенната живопис от Средновековна България и История на изкуството.

Кандидатът участва и в осем колективни проекта и в изготвянето на пет изложби, които популяризират културното наследство на България в Париж, Милано, Венеция, Братислава, Загреб и Букурещ.

Хабилитационен труд

Кандидатът е представил хабилитационен труд: "Кюстендил като духовен християнски център през вековете. Митрополитският храм „Успение Богородично". София, 2025. ISBN 978-619-93223-1-4 (pdf).

Трудът съдържа 172 страници, плюс приложение и библиография - общо 198 с. По конкурса кандидатът представя и 21 други публикации.

Подходът към изследваната тема е интердисциплинарен, съчетаващ методология от областите история, археология, епиграфика, изкуствознание, богословие. Представеният материал се разпростира в широк хронологически диапазон от Античността до XX век, който обхваща няколко исторически и културни епохи. Материалът е разнороден не само като хронология, но и по вид и характеристики. Това налага използването на различни методи на изследване, които отговарят на спецификите на историческите периоди и на спецификите на различния по вид емпиричен материал: археология, сфрагистика, архитектура, църковна живопис и дърворезба, кирилска и гръцка епиграфика, старопечатни книги, ръкописни приписки и др. Демонстрирано е задълбочено боравене с архиви, като са открити неизвестни до сега данни, които осветляват исторически събития и личности. По темата на хабилитационния труд д-р Светозар Ангелов има няколко научни публикации, чиито резултати са включени в него.

Първата част от труда е посветена на Кюстендил през вековете (72 страници), в нея е разгледана историческата и културна атмосфера в града и региона през Античността, Средновековието и периода на Османско владичество. Направен е обзор и обобщение върху историята на Кюстендил и ролята му като духовен и културен център на базата на археологически данни, съществуваща научна литература и архивни данни. Проследен е континюитетът на християнската култура през различните периоди в Кюстендил.

Втората част на хабилитационния труд представлява сама по себе си монографично изследване на митрополитския храм „Успение Богородично“ в Кюстендил и е с обем около 100 страници. Проучена е историята на църквата в архивните източници, строителните периоди и архитектурата, иконостасите, иконите, дърворезбата, стенописите, старопечатните книги и приписки и архивни данни.

Приноси

На базата на новите разкрития - приписки, споменаващи съществуването на църквата през втората половина на XVIII в., наличие на произведения на изкуството от края на XVI - нач. на XVII в. - авторът ревизира досегашните тези за датирането на митрополитския храм, като го отнася не към 1816 г., а по-рано: към XVIII век. Обобщени са материалите от последните издания на османски документи за периода XV-XVIII в., в които се откриват данни за епископи и митрополити. Разграничени са трите строителни етапа на митрополитския храм, които са детайлно изследвани и анализирани. Обърнато е специално внимание на дърворезбата в църквата.

За първи път са публикувани и анализирани всички икони, съхранявани в църквата "Успение Богородично" в Кюстендил. Те са изключително разнородни, датират от различни периоди и са дело на различни майстори. Иконите се намират на втория етаж и в наоса на църквата. Малка част от иконите досега бяха само частично публикувани, а в някои публикации и с неточности, които тук са коригирани. В изследването са включени непубликувани до сега икони, които са коректно и достатъчно убедително датирани и атрибутирани. Те датират от различно време, като най-ранните са от края на XVI в. – олтарни двери, венчилка и китри от иконостас. На базата на епиграфския материал, както и на иконографския и стиловия сравнителен анализ д-р Светозар Ангелов достига до датиране, атрибуция и идентификация на зографи и ктитори на разнородните икони, като ги класифицира основно в три групи по периоди и автори. Те са принадлежали към три иконостаса и няколко отделни произведения.

Като особено важен за изкуствознанието принос е цялостното представяне на непубликувани икони от 1818 г., дело на епирските майстори Лазар и племеника му Лазо от село Ано Судена (Ано Студена е първоначалното

име на селото, дн. Ано Педина) в района на Янина. Светозар Ангелов ги публикува за първи път в своя статия от 2022 г. Иконите се отличават с високо майсторство, нетрадиционна иконография и рядко срещан подбор на текстове. Всички гръцки надписи са предадени изцяло с оригиналното им изписване и с конкретния библейски паралел. Направени са и предположения относно причините за присъствието на епирските зографи и други жители от региона на Янина в Кюстендил през XIX в.

Специално внимание е отделено на произведенията на известния зограф от Самоков Христо Димитров. Публикуван е изцяло комплектът царски икони (около 1814 г.?), които са малко известни и частично публикувани, а за първи път се публикува иконостасната венчилка с Разпятие и иконите от апостолския ред от параклиса "Св. Николай". Публикувани са и иконите заедно с всички надписи на друг самоковски зограф, тези на Васил Попрадойков.

Цялостно са представени и иконите с всички надписи, атрибутирани по стилови белези като дело на зограф Филип, като е поставен акцент върху нетрадиционната иконография на иконата на св. Йоан Златоуст.

Авторът анализира и иконите от празничния и от апостолския ред на главния иконостас в църква, които са почти изцяло непознати и непубликувани.

За първи път е представена е и патронната икона на църквата, която е реставрирана наскоро като се обръща внимание на надписите й.

С изключителна педантичност са разчетени и предадени надписите на гръцки и на кирилица от всички икони, които се публикуват за първи път.

За първи път се публикуват стенописите в купола на църквата (ок.1887), дело на Иван Доспевски, които до сега не присъстваха в научната литература. Направен е иконографски анализ и са разчетени надписите към тях. Зографът пренася в Кюстендилската църква иконографски сюжети, характерни само за Самоков като интерпретацията на сцената Покров Богородичен. Разгледани са и стенописите в апсидата и в протезисната ниша. За първи път е представено изображение от първия живописен слой в протезисната ниша от 1846 г. Особено внимание е обърнато на анализа на нетрадиционната иконография на сцената и нейните първообрази, както и на надписите там, които съдържат имена на дарители и годината. Авторът открива същите имена и в кондиките на църквата от 1846 и 1851 г.

Д-р Светозар Ангелов за първи път идентифицира надписа върху надгробната плоча на Митрополит Иларион Ловчански като “подбрани стихове, от поемата на митрополит Стефан Яворски (1658–1722), съставена по повод смъртта на св. Димитър Ростовски (1651–1709)”.

Авторът прави пълен обзор на старопечатните книги от митрополитската църква и за първи път публикува приписките от старопечатните издания, които се съхраняват в библиотеката на църквата „Успение Богородично“, както и няколко кондики, в които се съдържа нова информация.

Не на последно място бих искала да обърна внимание на богатия и добре представен илюстративен материал, като ще подчертая, че той се публикува за първи път.

Библиографията е напълно изчерпателна, обхващаща 23 страници, включително и публикации от последните месеци у нас и в чужбина. Цитираните публикации са използвани коректно по отношение на изследвания материал.

Други публикации и научни приноси

Един от основните научни фокуси в проучванията на кандидата е епиграфиката в паметниците на църковната монументална живопис в България XIV -XVI в. Това е една научна област, в която са работели и работят много малко специалисти в България, а и не само. Изследванията му продължават методологията и подхода, поставени от Стефан Смядовски и Христо Андреев. Голяма част от тези публикации са приносни за по-нататъчните изследвания в областта на епиграфиката, изкуствознанието и историята. На базата на разчетените за първи път от автора надписи се променя или конкретизира датирането на важни стенописни паметници, предлага се нова идентификация на някои сцени и образи, намират се конкретните книжовни първоизточници, използвани от зографите при изписването на конкретни надписи, както и гравюри от старопечатни книги, използвани като иконографски модели при създаването на стенописи и икони. Сред повече от 20 публикации тук ще спомена само за няколко от неговите приноси в три статии:

- Убедително идентифицира и разчита пространния кирилски текст (XVI в.) в скалите при манастира „Св. Йоан Пусти“ (Касинец) край Враца, който е “измъчил” немалко изследователи през годините. (Ангелов, С. Надписът от

манастира „Св. Йоан Богослов“ (Касинец) край Враца, Palaeobulgarica / Старобългаристика, XLI, 2, 2017, 58-68, ISSN (print):0204-4021).

- Идентифицира и разчита един много специфичен богослужебен текст от купола на Трънския манастир „Св. Архангел Михаил“, вероятно от XV в. (Ангелов, С. Надписът от купола на Трънския манастир "Св. Архангел Михаил". –Известия на Общински исторически музей – Брезник. Общество. Култура. Образование. Т. IV, Брезник, 2023, 31-39. ISSN (print): 2603-5049).

- За първи път разчита и публикува няколко химнографски кирилски надписа от западната стена на наоса на Кремиковския манастир „Св. Георги“ (1493 г.) (Ангелов, С. Непубликувани надписи, свързани със сцената Успение Богородично в Кремиковския манастир, в контекста на монументалната живопис на Балканите до края на XV в., Palaeobulgarica/Старобългаристика, XLVIII, 4, 2024, 115-134).

Повечето пубикации на кандидата са посветени на паметниците от XIV - XIX в. в Югозападна България, но също така и на паметници от Р Северна Македония и територията на Северна Гърция.

Част от публикациите на д-р Светозар Ангелов са в съавторство с изявени учени: Чл. кор. проф. Аксиния Джурова, д-р Мария Полимирова, д-р Калина Минчева и др.

Препоръки към кандидата

Препоръчвам на кандидата да изявява по-отчетливо своите научни открития и приноси от съществуващите до сега тези и постановки в предишни публикации на други автори. При анализа на някои икони и стенописи може да се обърне повече внимание на иконографския анализ и на сравнителния анализ. Бих предложила да се избягва определението “гръцки икони”, тъй като иконите нямат етническа принадлежност. Зографите от Ано Судена край Янина също не е ясно от какъв етнос са, дали са гърци, власи, албанци или други. Първоначалното име на селището, от което произлизат зографите е Ανω Στουδένα - Ано Студена, топонимът е очевидно славянски - български. Регионът на Епир е заселен предимно с власи, а множество от селищата им носят славянска топонимия.

В заключение може да обобщим, че представеният приносен хабилитационен труд, останалите научни публикации и цитирания, както и дългогодишният преподавателски опит на д-р Светозар Ангелов отговарят на всички национални изисквания по чл. 2б от Закона за развитие на академичния състав в Република България за заемане на академичната длъжност „доцент“. На базата на всичко казано по-горе, в качеството си на член на Научното жури по настоящата процедура заявявам, че убедено гласувам с **„ДА“** за присъждане на гл. ас. д-р Светозар Симеонов Ангелов на академичното звание „доцент“ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.2. История и археология и научна специалност История и култура на Балканите през XV–XVII век. Препоръчвам на членовете на Факултетния съвет на Историческия факултет към Софийския университет „Св. Климент Охридски“ също да одобрят неговата кандидатура за заемане на обявената с настоящия конкурс длъжност.

София, 05.05.2025

Доц. д-р Ралица Светлинова Русева,
Институт за изследване на изкуствата при БАН